Alexandru Mareş

DIN NOU DESPRE GRAFIA *adin&sere* DIN *TETRAEVANGHELUL* CORESIAN

Într-o comunicare prezentată cu o jumătate de secol în urmă, am semnalat prezența în *Tetraevanghelul* tipărit la Braşov în 1561 a unui exemplu cu rotacism: „pasâ şi ōbličĕşte ēlx *adin s̔ere* şi ačela sin̔gurx" (*Matei*, *XVIII*, v. 15)[1]. Susţineam atunci că grafia adin&sere, având corespondent în versiunea slavonă îmbinarea \eydd s^Q^t „între tine", trebuie reprodusă *adin sere*, în care *adin* „între" şi *sere* „sine", ultimul rezultat din interpretarea de către traducător a pronumelui reflexiv s^Q^t (întrebuinţat în contextul slavon pentru pers. 2 sg.) drept pers. 3 sg. Fonetismul *sere* conserva pe *e* neînchis la *i* şi pe *n* intervocalic rotacizat. Conţinutul comunicării l-am publicat şapte ani mai târziu[2].

Recent, Oana Uţă-Bărbulescu şi Dana Zamfir au pus sub semnul întrebării interpretarea noastră, grafiile adin&sere din *Tetraevanghelul* coresian şi din copia acestuia executată de Radu de la Măniceşti fiind „după toate aparenţele, deformări ale unei combinaţii originare *adins sine* (eventual *adins tine*), un fenomen de neatenţie, în care se va fi repetat segmentul grafic -ere (în loc să se scrie silaba finală ne a pronumelui), în condiţiile vecinătăţii condiţionalelor sintetice"[3]. În nota de subsol care însoţeşte această opinie se afirmă: „Această explicaţie ni se pare mai plauzibilă decât interpretarea „finalei" -*sere* ca un indiciu că la baza textului coresian se va fi aflat un original conţinând o variantă rotacizantă a reflexivului *sine* (Gheţie 1975: 254, care se bazează pe o sugestie oferită, la vremea respectivă, de Al. Mareş), deoarece variantele din textele rotacizante nu au niciodată *e* păstrat în reflexivul *sine* (> *sire*); singurul context în care se păstrează *e* accentuat în poziţie nazală este, după cum se ştie, cel labial (cu alte cuvinte, singurul reflexiv tonic cu *e* este *mene / mere*)"[4].

[1] *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, *Braşov 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti 1574*. Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1963, p. 61.

[2] *O versiune rotacizantă a celor patru evanghelii (Un izvor necunoscut al Tetraevanghelului din 1561)*, în LR, XXIII, 1974, nr. 3, p. 217–222.

[3] *Lat.* ***ad ipsum*** *şi urmaşii lui în romanitate. Cu privire specială asupra v. dr.* ***adins*** *din structurile pronominale*, în *Pagini alese. Omagiu lui Alexandru Mareş la împlinirea vârstei de 80 de ani*. Volum îngrijit de Marius Sala, Maria Stanciu Istrate şi Emanuela Timotin, UE Univers Enciclopedic Gold, [Bucureşti, 2016], p. 266–267.

[4] *Ibidem*, p. 267, nota 11.

LR, LXVI, nr. 3, p. 347–349, Bucureşti, 2017

BDD-A27836 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:35 UTC)

Explicaţia autoarelor, care pun pe seama unei persoane oarecare (copist, editor, tipograf), transformarea secvenţei ine din sine în ere sub influenţa finalului formelor neperifrastice de condiţional prezent, aflate în vecinătatea lui adin&sere[5], nu ni se pare admisibilă. Întâi, pentru că reluarea lui ire din Vre¦ire sau a lui are din asZv[care ar fi trebuit să ducă la forma sire sau sare, nicidecum la sere. În al doilea rând, pentru că între cuvântul inductor şi cuvântul indus este o distanţă prea mare (şapte, respectiv, şase cuvinte le despart), ceea ce face greu de acceptat acţiunea pe care ire şi are ar fi exercitat-o asupra lui sine.

Dacă autoarelor le-ar fi fost cunoscut articolul nostru publicat în 1974, ar fi putut să afle că am încercat să preîntâmpin obiecţia inexistenţei formelor sene şi senre în textele rotacizante: „Prezenţa formei *mere* „mine" în *Psaltirea Scheiană* (copistul B: ps. 12, v. 1, 3; ps. 15, v. 8; ps. 16, v. 3; ps. 17, v. 18, 23, 37, 40, 48, 49 etc.) şi în *Psaltirea Hurmuzaki* (ps. 15, v. 8; ps. 16, v. 3; ps. 21, v. 14), precum şi a formei *cere* „cine" în *Psaltirea Scheiană* (copistul C: ps. 68, v. 27) şi în *Psaltirea Voronţeană* (cânt. II, v. 39) dovedeşte implicit existenţa în unele graiuri din secolul al XVI-lea a formei *sere* pentru *sine*"[6].

Ceea ce cu ani în urmă părea o simplă deducţie primeşte în prezent o confirmare de necontestat prin variantele *sene* şi *senre* ale pronumelui reflexiv *sine* existente în două texte vechi: unul din secolul al XVI-lea, *Apostolul* Bratul (1559 sau 1560: „Ci nece unu cuvântu facu, nece amu[7] sufletul mieu cinstitu *sene* ca se fârşescu alergarea mea cu bucurie", p. 218; „Loru descuperise dereptu[8] ce nu *sene* voao slujiia aceia" p. 302; în ambele exemple reproduse de noi cu italice *sene* are corespondent în versiunea slavonă pe seQW[9]; vezi *Fapte*, XX, v. 24 şi, respectiv, *I Petru*, v. 12) şi altul de la începutul secolului al XVII-lea, *Legenda duminicii* copiată în 1608: „O, vaide de omul cela ce va sparge acest cuvântu de nu-l va priimi la *senre*!"[10] De reţinut că ultimul exemplu provine dintr-un text copiat de popa Grigorie din Măhaci, în al cărui grai exista această particularitate lingvistică.

Nu avem, prin urmare, niciun motiv serios să ne îndoim de prezenţa rotacismului în versiunea coresiană a *Tetraevanghelului*. Această particularitate fonetică constituie o dovadă că editorii braşoveni au folosit la definitivarea textului

[5] Reproducem, pentru lămurirea cititorului, pasajul în care *adinsere* apare în vecinătatea condiţionalelor sintetice: „Ē să greşire ţie fratele tău, pasâ şi obličĕşte elx adin'sere şi ačela sin'gurx; şi să te ascultare afla-veri fratele tău, ē să nū tine ascūltare, p cu tine ĭarâ unulx sau doi că de otre rosturele a doi sau a trei mârturĭi săntx totx graĭulx. Ē să nū ascūltare ēi, spune la besĕrecâ" (*Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, ed. Florica Dimitrescu, p. 61).

[6] Alexandru Mareş, *op. cit.*, p. 219, nota 13.

[7] Scris: neqaa\v; vezi *Codicele Bratul*. Ediţie de text de Alexandru Gafton, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2003, facsimilul de la p. 218, rândul 18.

[8] Scris dere_s sv; vezi *Codicele Bratul* (ed. Alexandru Gafton), facsimilul de la p. 302/2.

[9] Vezi *Codicele Bratul* (ed. Alexandru Gafton), facsimilele de la p. 218/18 şi, respectiv, 301/21.

[10] *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text şi indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, Editura Academiei Române, [Bucureşti], 1993, p. 241.

BDD-A27836 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:35 UTC)

trimis la tipar, printre alte surse, un izvor alcătuit la nord de Mureş sau în nordul Moldovei, regiuni în care rotacismul avea curs în secolul al XVI-lea[11]. Constatarea nu este surprinzătoare, câtă vreme deţinem şi pentru alt text coresian (*Psaltirea* din 1570) dovada de necontestat a folosirii unei surse rotacizante: „Că ce se protivescu-se *în tine*" (ps. LXVII, v. 19, f. 122^{r}/13–14), pasaj în care îmbinarea *în tine* provine din *în tire*, ultimul rezultat, evident, printr-o greşeală de interpretare, din forma verbală *între* (cf. sl. ewse[ici, printre ale cărui sensuri figurează şi „a întra")[12].

DE NOUVEAU SUR LA GRAPHIE *adinsere* DU **TETRAEVANGHEL** (LES QUATRE ÉVANGILES) DE CORESI

(Résumé)

La présence du rhotacisme dans la graphie adinsere, soutenue par nous depuis très longtemps, a été contestée récemment par Oana Uţă-Bărbulescu et par Dana Zamfir, *r* de *sere* étant dû à l'influence des conditionnels synthetiques. Cette explication serait plus plausible que celle avancée par nous, étant donné que dans les textes rhotacisants le pronom réfléchi *sine* (sire) ne connaît pas de variantes en *e* (*sene, sere*). J'ai montré les motifs pour lesquels l'explication précitée ne nous paraît pas justifiée. J'ai indiqué à la fois que les formes avec *e* du pronom réfléchi *sine* sont attestées dans deux textes anciens: *sene* (*Le Codex Bratul*) et *senre* (*Le légende du dimanche* du *Codex Sturdzanus*). D'ailleurs, le fait que le *Tetraevanghel* imprimé à Braşov en 1561 a eu une source rhotacisante n'est pas surprenant, du moment que pour un autre texte de Coresi, le *Psautier* de 1570, nous détenons la prevue qu'il a mis à contribution une source similaire.

Cuvinte-cheie: grafia adinsere, rotacism, condiţionale sintetice, texte coresiene.

Mots-clés: la graphie adinsere, rhotacisme, conditionnels synthetiques, textes de Coresi.

Institutul de Linvgistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

[11] Ion Gheţie, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1974, p. 154-158.

[12] Vezi articolul nostru *Filiaţia psaltirilor româneşti din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, Bucureşti, 1982, p. 247; cf. şi p. 250 unde lecţiunea *ispitine* în loc de *ispitire* (corespunzător sl. is_lcana; ps. LXIII, v. 6) pare a fi o grafie hipercorectă.

BDD-A27836 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:35 UTC)